

Identification of Social Sustainability Assessment Indicators in Residential Complexes through a Meta-Synthesis Approach (Case Study: Scopus Database)

Samaneh Hasannattaj¹ | Yaser Goldust²

1. Department of Architecture, Faculty of Art and Architecture, Mazandaran University, Babolsar, Iran

2. Corresponding Author, Department of Architecture, Faculty of Art and Architecture, Mazandaran University, Babolsar, Iran. E-Mail: y.goldust@umz.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 24 Sep 2025

Received in revised form: 30 Nov 2025

Accepted: 08 Dec 2025

Available online: 22 Jun 2026

Keywords:

Evaluation indicators,
Social sustainability,
Housing,
Residential complex,
Meta-Synthesis.

ABSTRACT

In societal development, housing occupies a fundamental position and is regarded as one of the essential human needs. Consequently, in recent years, attention to the social dimension of sustainable architectural development has grown considerably. However, due to the context-specific nature of the concept of social sustainability, there is no consensus among researchers regarding its defining characteristics. To fill this knowledge gap, the present study sought to provide a systematic, categorized list of indicators for assessing social sustainability in the design of residential complexes, as discussed in the literature. The research method was meta-synthesis based on the seven-step approach proposed by Sandelowski and Barroso. Accordingly, the target population included all studies published in the Scopus database between 1994 and 2025. Following the screening process in line with the selected method, out of the initial 221 identified studies, 19 were retained in the final list and subjected to coding. After coding, 23 unique indicators were extracted and classified under 12 concepts—including private environmental desirability, public space desirability, physical desirability of the residential complex, sense of place attachment, accessibility, compliance with functional standards, social equality, security, safety, social participation, social interaction, and social cohesion—and four emerging categories: environmental satisfaction and desirability, social justice, comfort, and social capital.

Cite this article: Hasannattaj, S., & Goldust, Y. (2026). Identification of Social Sustainability Assessment Indicators in Residential Complexes through a Meta-Synthesis Approach (Case Study: Scopus Database). *Geography and Environmental Sustainability*, 16(2), 17-31. <https://doi.org/10.22126/GES.2025.12847.2915>

© The Author (s).

DOI: <https://doi.org/10.22126/GES.2025.12847.2915>

Publisher: Razi University

شناسایی شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی با رویکرد فراترکیب (مورد مطالعه: پایگاه اطلاعاتی اسکوپوس)

ثمانه حسن‌نتاج^۱ | یاسر گلدوست^۲

۱. گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران.
۲. نویسنده مسئول، گروه معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. رایانامه: y.goldust@umz.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخچه مقاله:</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۰۲</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۹/۰۹</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۱۷</p> <p>دسترسی آنلاین: ۱۴۰۵/۰۴/۰۱</p> <p>کلیدواژه‌ها:</p> <p>شاخص‌های ارزیابی، پایداری اجتماعی، مسکن، مجتمع مسکونی، فراترکیب.</p>	<p>در روند پیشرفت جوامع، مسکن جایگاهی اساسی دارد و به‌عنوان یکی از مهم‌ترین نیازهای افراد شناخته می‌شود و باتوجه به این مهم، در سال‌های اخیر، توجه به بُعد اجتماعی در توسعه معماری پایدار به شکل چشمگیری افزایش یافته است؛ با این حال، به دلیل ماهیت وابسته به زمینه مفهوم پایداری اجتماعی، اجماع میان محققان در خصوص ویژگی‌های این مفهوم وجود ندارد. به‌منظور رفع این شکاف دانشی، پژوهش حاضر تلاش داشت تا با بهره‌گیری از رویکردی نظام‌مند، فهرستی طبقه‌بندی‌شده از شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی در طراحی مجتمع‌های مسکونی مطرح در ادبیات، ارائه دهد. روش پژوهش، فراترکیب منطبق بر رویکرد هفت‌مرحله‌ای سندلوسکی و بارسو انتخاب شد. در این راستا جامعه هدف تحقیق، شامل تمامی پژوهش‌های منتشرشده در بازه زمانی سال‌های ۱۹۹۴ تا ۲۰۲۵ پایگاه‌داده اسکوپوس بود. پس از انجام فرایند غربالگری مطابق با روش منتخب، از مجموع ۲۲۱ پژوهش شناسایی‌شده اولیه، ۱۹ پژوهش در فهرست نهایی باقی ماند و مبنای کدگذاری قرار گرفت. پس از اتمام فرایند کدگذاری، ۲۳ شاخص منحصربه‌فرد استخراج‌شده، ذیل ۱۲ مفهوم شامل مطلوبیت محیط خصوصی، مطلوبیت فضای عمومی، مطلوبیت کالبدی مجتمع مسکونی، حس تعلق به مکان، دسترسی‌پذیری، رعایت سرانه عملکردی، برابری اجتماعی، امنیت، ایمنی، مشارکت اجتماعی، تعامل اجتماعی و انسجام اجتماعی و ۴ مقوله پدیدار شده شامل رضایت و مطلوبیت محیطی، عدالت اجتماعی، آسایش و سرمایه اجتماعی طبقه‌بندی شدند.</p>

استناد: حسن‌نتاج، ثمانه؛ گلدوست، یاسر (۱۴۰۵). شناسایی شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی با رویکرد فراترکیب (مورد مطالعه: پایگاه اطلاعاتی اسکوپوس). *جغرافیا و پایداری محیط*، ۱۶(۲)، ۳۱-۱۷. <https://doi.org/10.22126/GES.2025.12847>. 2915

مقدمه

در بحث توسعه پایدار جوامع، مسکن یکی از بخش‌های اساسی و مهم در تعیین کیفیت زندگی و رفاه مردم به شمار می‌رود (حکمت‌نیا و همکاران، ۱۴۰۰). بخش اعظم زندگی انسان‌ها در ساختمان‌ها سپری می‌شود و بسیاری از فعالیت‌های مهم اجتماعی، از جمله کار، بازی و اقامت، در این فضاها انجام می‌گیرد. در واقع مسکن نه تنها مکانی برای زندگی است، بلکه محیطی است که در آن از فعالیت‌های مختلف انسانی پشتیبانی می‌شود (Rivai et al., 2020; Sharafeddin & Arocho, 2022). با توجه به اهمیت مسکن در تضمین رفاه انسانی، سازمان ملل متحد دسترسی به مسکن مناسب را به‌عنوان یک حق بشری اعلام کرده است (Odum et al., 2024). امروزه در بسیاری از کشورها، رشد جمعیت و شهرنشینی، کمبود زمین و افزایش قیمت زمین، نیاز به ساختمان‌های بلندمرتبه را افزایش داده است و همین امر منجر به زندگی متراکم در این نوع از ساختمان‌ها شده است (Rivai et al., 2023).

این ساختمان‌ها مزایایی همچون حداکثر سازی استفاده از زمین را دارند؛ اما در بسیاری از مجتمع‌های مسکونی مدرن، باوجود سطح بالای زندگی، فقدان تعامل اجتماعی و فردگرایی منجر به از دست رفتن حس تعلق و هویت، کاهش تعاملات اجتماعی، افزایش جرم و جنایت، اختلالات روانی و مشکلات دیگر شده است (Maleki et al., 2019) و این مشکلات بیانگر آن است که متأسفانه، برنامه‌ریزی در این حوزه بیشتر به جنبه‌های کمی و فیزیکی توجه دارد (کتابچی و همکاران، ۱۳۹۷) و فضاهای اجتماعی و امکانات تقویت‌کننده جهت شکل‌گیری روابط پایدار میان اعضای خانواده و ساکنین، تقریباً نادیده گرفته می‌شوند (Odum et al., 2024). در راستای وجود مشکلات ذکرشده در مجتمع‌های مسکونی، این بخش به دلیل ارزش اجتماعی فراوان آن نیازمند توجه است؛ چراکه غالباً بزرگ‌ترین خرید در زندگی یک فرد، خرید خانه است (Ahmad & Thaeem, 2017)؛ از این رو طراحی و ساخت ساختمان‌های مسکونی باید محیطی سالم را فراهم کند که به سلامتی آسیب نرساند و نیازهای افراد را برآورده سازد (Fatourehchi & Zarghami, 2020).

توجه به شاخص‌های پایداری در طراحی مجتمع‌های مسکونی نقش مهمی در کیفیت زیست انسانی ایفا می‌کند و باید کرامت و رفاه خانواده را بدون فداکردن اثرات محیط‌زیستی و اقتصادی در نظر بگیرد (Janjua et al., 2020). بر این اساس به‌کارگیری مؤلفه‌های طراحی پایدار در معماری، اصلی‌ترین راهکار برای تحقق اهداف توسعه پایدار و رفع مشکلات در این حوزه به شمار می‌رود که باید شامل توجه به جنبه‌های محیط‌زیستی، اجتماعی و اقتصادی بوده و به‌طور هم‌زمان در فرایندهای طراحی و ساخت‌وساز مجتمع‌های مسکونی لحاظ شوند (Mateus & Braganca, 2011). در میان ابعاد توسعه پایدار، پایداری اجتماعی بر ایجاد جوامعی تأکید دارد که برابری، تنوع و شمول را ترویج کنند، به‌گونه‌ای که افراد در آن‌ها حس تعلق و مشارکت فعال داشته باشند، این امر مستقیماً بر کیفیت زندگی انسان‌ها اثر می‌گذارد (Amirjani et al., 2025; Abed & Alzghoul, 2023). در حوزه مسکن، پایداری اجتماعی تعامل و ارتباط ساکنان را در قالب یک جامعه در نظر می‌گیرد (Oyebanji et al., 2017) و به دنبال ایجاد محیطی متناسب با شیوه زندگی و ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی ساکنان است (طایفی نصرآبادی و حاتمی‌نژاد، ۱۳۹۷) که نشان‌دهنده رابطه تنگاتنگ بین انسان و محیط مسکونی می‌باشد (صفرعلی‌زاده و حسین‌زاده، ۱۴۰۲).

پروژه‌های مسکن انبوه زمانی موفق تلقی می‌شوند که پایداری اجتماعی را ترویج دهند؛ بنابراین، پایداری اجتماعی به‌عنوان یکی از پارامترهای ارزیابی موفقیت یا شکست طرح‌های مسکن شناخته‌شده است (Odum et al., 2024). در واقع پایداری اجتماعی می‌تواند محیط زندگی هماهنگی را ایجاد کند، درحالی‌که نابرابری اجتماعی را کاهش داده و کیفیت کلی زندگی را بهبود بخشد (Fatourehchi & Zarghami, 2020) و راهبرد کلی در این زمینه، توسعه اجتماعی مبتنی بر پاسخگویی به نیازهای رفاهی، فرهنگی و روانی، نیاز به سازگاری و نیاز به رشد و شکوفایی است (Azizibabani et al., 2021). با بررسی ادبیات موجود، می‌توان دریافت که پژوهشگران مختلفی در ادبیات طراحی مجتمع‌های مسکونی تلاش داشتند تا مؤلفه‌ها و شاخص‌های ذیل پایداری اجتماعی را عرضه نمایند؛ برای مثال شریف، ۴۸ شاخص پایداری اجتماعی را ذیل سه دسته اصلی دوستدار محیط‌زیست؛ راحتی و آسایش؛ تعامل و همبستگی اجتماعی طبقه‌بندی نمود (Sharif, 2025). در

پژوهشی دیگر عابد و الزغول، ارزیابی پایداری اجتماعی در پروژه‌های مسکن عمومی را مهم دانستند و شش شاخص عدالت اجتماعی، سرمایه اجتماعی، گروه‌های جمعی و شبکه‌ها، ثبات اجتماعی، حس تعلق به مکان و ایمنی و امنیت را برای ارزیابی آن شناسایی نمودند (Abed & Alzghoul, 2023). احمد و همکاران، در پژوهشی مشابه معتقد بودند به دلیل اهمیت روزافزون جنبه‌های اجتماعی در ایجاد جوامع پایدار، ضرورت مفهوم‌سازی و عملیاتی سازی پایداری اجتماعی در مقیاس‌های مختلف محیط شهری، از جمله مسکن اجتماعی وجود دارد و در نهایت ۱۵ شاخص پایداری اجتماعی را در سه بُعد مسکن؛ خدمات و زیرساخت‌ها؛ زندگی اجتماعی و فرهنگی دسته‌بندی نمودند (Ahamed et al., 2024).

در همین راستا در پژوهشی دیگر ادم و همکاران، طی مطالعه‌ای در مسکن عمومی بر شاخص‌های پایداری اجتماعی مثل سرمایه اجتماعی، تعامل و انسجام اجتماعی تمرکز داشتند؛ چراکه معتقد بودند فراهم آوردن فضاها و امکانات عمومی نقش حیاتی در تقویت پایداری اجتماعی توسعه‌های مسکن جمعی دارد (Odum et al., 2024). فتورهچی و زرغامی، در پژوهش خود، به دنبال پیشنهاد یک چارچوب ارزیابی پایداری اجتماعی در ساخت‌وسازهای مسکونی بودند تا شاخص‌های پایداری اجتماعی را در ایران اولویت‌بندی نمایند. ایشان مسائل ایمنی را به‌عنوان مهم‌ترین و ملاحظات مکانی و تجهیزات را به‌عنوان کم‌اهمیت‌ترین شاخص در ارزیابی پایداری اجتماعی برای ساختمان‌های مسکونی در ایران در نظر گرفتند. پس از مسائل ایمنی، عامل عملکرد و انعطاف‌پذیری سومین شاخص مهم از نظر پایداری اجتماعی در برنامه‌ریزی و ساخت‌وساز در این کشور بود (Fatourehchi & Zarghami, 2020).

مالکی و همکاران در پژوهشی مشابه، یک مدل ارزیابی پایداری جدید ارائه نمودند که به‌طور خاص برای تجزیه و تحلیل پارامترهای اجتماعی برای ساختمان‌های مسکونی بلندمرتبه پیکربندی شده است و پنج شاخص ایمنی، امنیت، آسایش، حس تعلق به مکان و زیبایی‌شناسی را در مدل ارزیابی خود معرفی کردند (Maleki et al., 2019). در همین راستا ایبنی و بلبله نیز در پژوهش خود توصیه‌هایی را برای بهبود سیاست‌های مسکن پایدار با تمرکز بر پایداری اجتماعی ارائه نمودند که به روند رو به رشد گنجانیدن پیامدهای اجتماعی و روانی در ارزیابی‌های ساختمان سبز کمک می‌کند و معیارهای دسترسی‌پذیری، کیفیت مسکن، بهداشت و ایمنی، دل‌بستگی به مکان و کیفیت زندگی را ارائه دادند (Ebbini & Bleibleh, 2024).

با مرور ادبیات پیش گفته این مهم دریافت می‌شود که علی‌رغم پژوهش‌های متعددی که در زمینه شناسایی و ارزیابی پایداری اجتماعی در طراحی مجتمع‌های مسکونی انجام شده است؛ اما پراکندگی شاخص‌ها و مؤلفه‌ها به دلیل ماهیت وابسته به زمینه این پدیده، مشهود است؛ از این رو، انجام یک پژوهش نظام‌مند مرور ادبیات پیشین که بتواند با ارائه فهرستی جامع و دسته‌بندی شده از شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی در طراحی مجتمع‌های مسکونی، به همگرایی و یکپارچه‌سازی دیدگاه‌های پراکنده موجود بینجامد، ضروری است. بر این اساس، تحقیق پیش‌رو با استفاده از روش فراترکیب، به بررسی نظام‌مند پژوهش‌های منتشر شده در پایگاه اطلاعاتی اسکوپوس^۱ که از معتبرترین منابع علمی به شمار می‌رود، پرداخته تا ضمن یکپارچه‌سازی دیدگاه‌های مطرح، با ارائه فهرستی جامع و طبقه‌بندی شده از شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی در طراحی مجتمع‌های مسکونی، مرجعی برای پژوهش‌های آتی فراهم آورد.

مواد و روش‌ها

این پژوهش از نظر ماهیت، در دسته پژوهش‌های کیفی قرار دارد و از جهت شیوه جمع‌آوری داده‌ها، به طور عام در دسته پژوهش‌های فرامطالعه و به طور خاص در دسته فراترکیب جای دارد. فراترکیب نوعی پژوهش کیفی است که پژوهشگر بر اساس یک پرسش مشخص، مطالعات کیفی با موضوع مشترک و مرتبط را انتخاب می‌کند و به بررسی داده‌ها و اطلاعات مطالعات منتخب می‌پردازد (Zimmer, 2006). این فرایند یک مطالعه کامل و دقیق است که باهدف تولید یافته‌های جدید انجام می‌شود؛ یافته‌هایی که در کنار هم معنادارتر از زمانی هستند که هر مطالعه به‌تنهایی در نظر گرفته شود (Leary & Walker, 2018). با مطالعه ادبیات می‌توان دریافت پژوهش‌هایی به روش فراترکیب در حوزه معماری انجام شده است، برای مثال به تحقیق‌هایی چون (Faraji et al., 2023; Saarani et al., 2022; Poorisat et al., 2024) می‌توان اشاره نمود.

این پژوهش نیز بر اساس شیوه فراترکیب و مدل هفت مرحله‌ای سندلوسکی و بارسو^۱ (شکل ۱) و از روش تحلیل محتوای کمی بهره می‌برد و به‌مرور نظام‌مند مطالعات منتشرشده در زمینه شناسایی شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی می‌پردازد و هدف نهایی در این تحقیق، ارائه فهرستی از شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی به‌صورت طبقه‌بندی‌شده است. جامعه هدف کلیه پژوهش‌های موجود در پایگاه اطلاعاتی اسکوپوس در طی سال‌های ۱۹۹۴ تا ۲۰۲۵ است. علت انتخاب پایگاه مذکور این است که این پایگاه یکی از جامع‌ترین پایگاه‌های نمایه استنادی بین‌المللی است که بسیاری از نشریات معتبر علمی در آن نمایه شده‌اند و براین اساس به‌عنوان منبع اصلی داده‌ها انتخاب شد. پس از انجام مراحل غربالگری، از ۲۲۱ پژوهش شناسایی شده اولیه، ۱۹ مقاله برای کدگذاری در فهرست نهایی انتخاب گردید. تحلیل داده‌ها در گام نخست، جهت استخراج و دسته‌بندی شاخص‌های پایداری اجتماعی از کدگذاری باز استفاده شد؛ و در گام بعدی، برای رتبه‌بندی شاخص‌ها، از روش تحلیل محتوای کمی بهره گرفته شد.

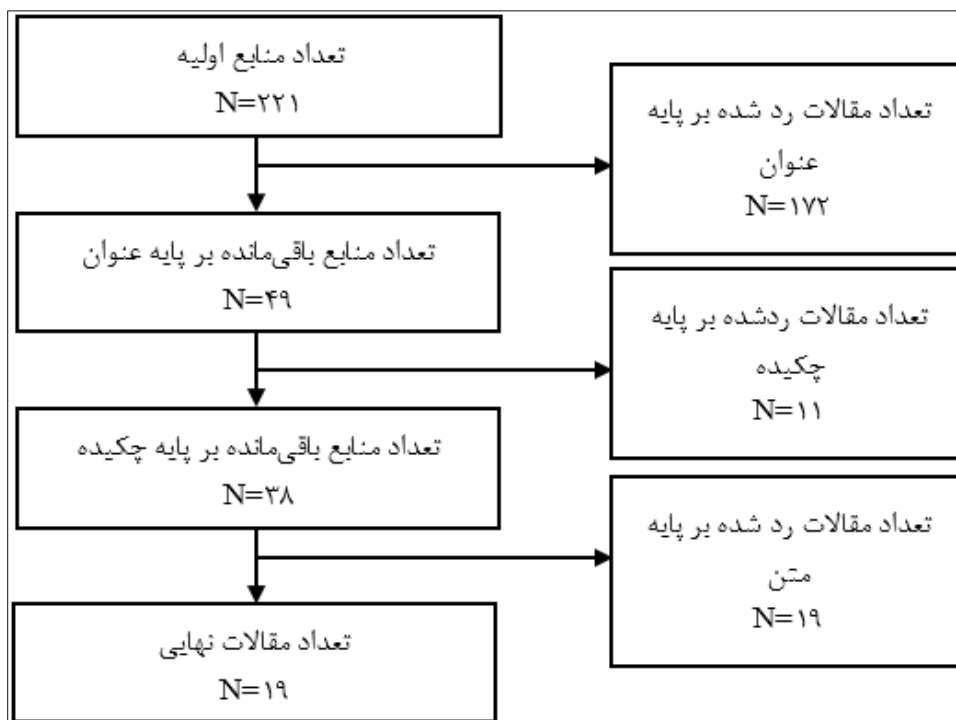
شکل ۱. گام‌های فراترکیب (Sandelowski & Barroso, 2007)

نتایج

نخستین گام در مدل هفت مرحله‌ای سندلوسکی و بارسو (۲۰۰۷)، طرح پرسش پژوهش است. براین اساس، پرسش اصلی این پژوهش عبارت است از: شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی در طراحی مجتمع‌های مسکونی کدام‌اند؟ جهت پاسخ به این پرسش، پایگاه اطلاعاتی اسکوپوس به‌عنوان جامعه هدف پژوهش مورد استفاده قرار گرفت. علت انتخاب پایگاه مذکور این بود که از معتبرترین منابع علمی به شمار می‌رود. محدوده زمانی پژوهش‌های مورد نظر در این مطالعه، طی سال‌های ۱۹۹۴ تا ۲۰۲۵ است. در گام دوم با استفاده از کلیدواژه‌گان “Social and Sustainability and Housing”، “Social and Sustainability and Residential”، “Social and Sustainability and Architecture” و “Social and Sustainability and Building” این پایگاه مورد بررسی نظام‌مند قرار گرفت و تعداد ۲۲۱ عنوان پژوهش شناسایی شدند.

در گام سوم به‌منظور انتخاب پژوهش‌های مرتبط، مراحل غربالگری به ترتیب بر پایه عنوان، چکیده و متن دنبال شد. ابتدا در مرحله بررسی عنوان، تحقیقاتی که از نظر عنوان به موضوع این تحقیق مرتبط نبود و همچنین تحقیقاتی که تکراری بودند،

حذف شدند که تعداد ۱۷۲ عنوان از ۲۲۱ عنوان شناسایی شده در مرحله قبل بود. سپس در مرحله بررسی چکیده، برخی پژوهش‌های تأیید شده از منظر عنوان، فاقد متدولوژی بودند و یا هدفشان شناسایی شاخص‌های پایداری اجتماعی نبود؛ از این رو در این مرحله ۱۱ پژوهش دیگر نیز حذف شد. در ادامه، غربالگری بر پایه متن انجام شد. در اینجا با مطالعه کامل متن پژوهش‌های باقی‌مانده، ۱۹ مورد از آن‌ها به دلیل اینکه یا در متن اشاره‌ای به شاخص‌های پایداری اجتماعی نداشتند و یا باهدف پژوهش، بی‌ارتباط بودند، حذف شدند. بر این اساس پس از طی سه مرحله اصلی غربالگری، در نهایت ۱۹ عنوان پژوهش برای گام بعدی انتخاب شدند. خلاصه مراحل غربالگری در شکل ۲ به تصویر کشیده شده است.

شکل ۲. خلاصه‌ای از مراحل غربالگری پژوهش‌های شناسایی شده

در گام چهارم، تمام پژوهش‌های باقی‌مانده از مراحل غربالگری، مورد بررسی قرار گرفتند تا شاخص‌های پایداری اجتماعی از متن آن‌ها استخراج شود و هر یک از شاخص‌های شناسایی شده در قالب یک کدباز در نظر گرفته شد و بر این اساس، ۱۰۰ کدباز در ابتدا شناسایی شدند. در ادامه با حذف کدهایی که تنها یک فراوانی داشتند و همچنین ترکیب کدهای با مفاهیم مشابه به واسطه بهره‌گیری از تکنیک مقایسه مستمر، در نهایت ۲۳ کد نهایی حاصل شد. کدهای حاصله، به ترتیب فراوانی تکرار آن‌ها در پژوهش‌های پیشین، به همراه مراجع اشاره‌کننده در جدول ۱ آمده است.

جدول ۱. فهرست رتبه‌بندی شده از شاخص‌های پایداری اجتماعی از پژوهش‌های منتخب بر پایه فراوانی تکرار

ردیف	شاخص پایداری اجتماعی	فراوانی	مراجع
۱	کیفیت طراحی محیط خصوصی	۱۲	Maleki et al., 2019; Rid et al., 2017; Janssens & van Dorst, 2012; Ahamed et al., 2024; Sharif, 2025; Alaie et al., 2022; Fatourehchi & Zarghami, 2020; Ahmad & Thaheem, 2017; Karji et al., 2019; Ebbini & Bleibleh, 2024; Díaz-López et al., 2025; M.Shareef & Ahmed, 2023
۲	دسترسی به خدمات عمومی	۱۲	Rivai et al., 2020; Rivai et al., 2023; Azizibabani et al., 2021; Odum et al., 2024; Karji et al., 2019; Ahmad & Thaheem, 2017; Alaie et al., 2022; Ebbini & Bleibleh, 2024; Rid et al., 2017; Stender & Walter, 2018; Ahamed et al., 2024; Sharif, 2025
۳	کیفیت ساخت محیط خصوصی	۹	Sharif, 2025; Karji et al., 2019; Alaie et al., 2022; Maleki et al., 2019; Rivai et al., 2020; Rivai et al., 2023; Ebbini & Bleibleh, 2024; Janssens & van Dorst, 2012; Ahmad & Thaheem, 2017

ادامه جدول ۱.

ردیف	شاخص پایداری اجتماعی	فراوانی	مراجع
۴	رعایت سرانه عملکردی واحد مسکونی	۸	Rivai et al., 2020; Rivai et al., 2023; Rid et al., 2017; Sharif, 2025; Ebbini & Bleibleh, 2024; Díaz-López et al., 2025; Ahamed et al., 2024; Alaie et al., 2022
۵	احترام به ارزش‌های فرهنگی جامعه اطراف	۷	Rivai et al., 2020; Rivai et al., 2023; Sharif, 2025; Rid et al., 2017; Fatourehchi & Zarghami, 2020; Maleki et al., 2019; Karji et al., 2019
۶	طراحی فراگیر متناسب با نیاز کاربران متنوع	۶	Sharif, 2025; Alaie et al., 2022; Rid et al., 2017; Ahmad & Thaheem, 2017; Rivai et al., 2020; Rivai et al., 2023
۷	حفظ حریم خصوصی	۵	M.Shareef & Ahmed, 2023; Sharif, 2025; Rivai et al., 2020; Rivai et al., 2023; Fatourehchi & Zarghami, 2020
۸	دسترسی به امکانات رفاهی و تفریحی	۵	Ahamed et al., 2024; Stender & Walter, 2018; Sharif, 2025; Rid et al., 2017; Alaie et al., 2022
۹	کیفیت طراحی فضای عمومی	۵	Odum et al., 2024; Janssens & van Dorst, 2012; Alaie et al., 2022; Rid et al., 2017; M.Shareef & Ahmed, 2023
۱۰	ایمنی در برابر آتش‌سوزی	۴	Maleki et al., 2019; Sharif, 2025; Fatourehchi & Zarghami, 2020; Karji et al., 2019
۱۱	جنبه‌های زیبایی‌شناختی و عملکردی	۴	Rivai et al., 2020; Rivai et al., 2023; Ahamed et al., 2024; Karji et al., 2019
۱۲	هویت اجتماعی	۴	Ebbini & Bleibleh, 2024; Stender & Walter, 2018; Janssens & van Dorst, 2012; Alaie et al., 2022
۱۳	مشارکت در تصمیم‌گیری	۳	Rivai et al., 2020; Rivai et al., 2023; Ahamed et al., 2024
۱۴	ارتباط آسان و تبادل اطلاعات میان ذینفعان	۳	Rivai et al., 2020; Rivai et al., 2023; Stender & Walter, 2018
۱۵	ایمنی در برابر زلزله	۳	Maleki et al., 2019; Fatourehchi & Zarghami, 2020; Karji et al., 2019
۱۶	امنیت فضاهای عمومی	۳	Maleki et al., 2019; Azizibabani et al., 2021; Karji et al., 2019
۱۷	رعایت سرانه عملکردی فضای عمومی	۳	Ahmad & Thaheem, 2017; Rivai et al., 2020; Rivai et al., 2023
۱۸	حل مشکلات ذینفعان	۲	Rivai et al., 2020; Rivai et al., 2023
۱۹	بهبود فضاهای جمعی و اجتماعی شدن	۲	Stender & Walter, 2018; Alaie et al., 2022
۲۰	دسترسی به تجهیزات و امکانات زیرساختی	۲	Fatourehchi & Zarghami, 2020; Ahamed et al., 2024
۲۱	تنوع در نوع واحدهای مسکونی	۲	Stender & Walter, 2018; Alaie et al., 2022
۲۲	کیفیت کارکردی فضای عمومی	۲	Sharif, 2025; Karji et al., 2019
۲۳	حس تعلق به مجتمع مسکونی	۲	Wei & Chen, 2023; Azizibabani et al., 2021

در گام پنجم پژوهش، برای تجزیه و تحلیل و ترکیب یافته‌های کیفی، از تکنیک کدگذاری باز بهره گرفته شد. ۲۳ کد نهایی با استفاده از روش مقایسه مستمر با یکدیگر مقایسه شدند و کدهای مرتبط، با برچسب‌گذاری مفهومی، در قالب مفاهیم متمایز و گروه‌های هم‌خانواده طبقه‌بندی شدند. این دسته‌بندی‌ها به صورت مقولات منحصربه‌فردی بر اساس کدها، صورت گرفته است. در مجموع، ۱۲ مفهوم و ۴ مقوله استخراج شد که جدول ۲، این مقولات و مفاهیم را همراه با کدهای زیرمجموعه آن‌ها نمایش می‌دهد.

جدول ۲. مقوله‌بندی کدهای باز استخراج شده از پژوهش‌های منتخب

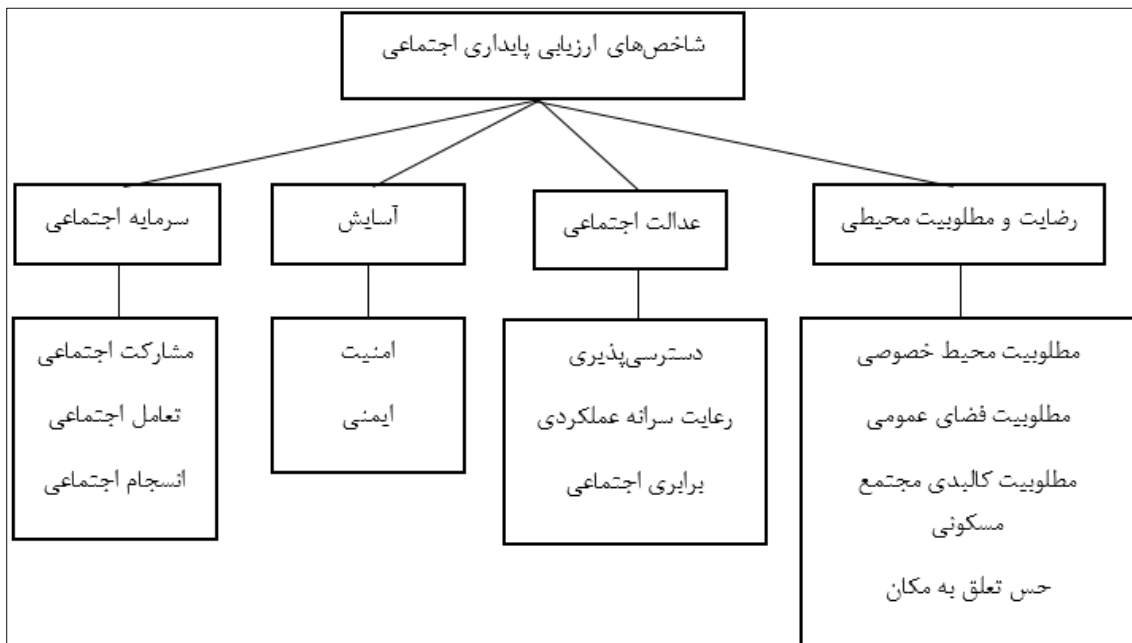
مقوله	مفهوم	کدباز	فراوانی	رتبه در مفهوم	رتبه در مقوله	
رضایت و مطلوبیت محیطی	مطلوبیت محیط	کیفیت طراحی محیط خصوصی	۱۲	۱	۱	
	خصوصی	کیفیت ساخت محیط خصوصی	۹	۲	۲	
	مطلوبیت فضای	کیفیت طراحی فضای عمومی	۵	۱	۴	
	عمومی	کیفیت کارکردی فضای عمومی	۲	۲	۶	
	مطلوبیت کالبدی	احترام به ارزش‌های فرهنگی جامعه اطراف	۷	۱	۳	
	مجتمع مسکونی	جنبه‌های زیبایی‌شناختی و عملکردی	۴	۲	۵	
حس تعلق به مکان	حس تعلق به مکان	هویت اجتماعی	۴	۱	۵	
		احساس تعلق به مجتمع مسکونی	۲	۲	۶	
	رعایت سرانه	رعایت سرانه عملکردی واحد مسکونی	۸	۱	۲	
	عملکردی	رعایت سرانه عملکردی فضای عمومی	۳	۲	۵	
	عدالت اجتماعی	دسترسی پذیری	دسترسی به امکانات رفاهی و تفریحی	۵	۲	۴
			دسترسی به تجهیزات و امکانات زیرساختی	۲	۳	۶
برابری اجتماعی			طراحی فراگیر متناسب با نیاز کاربران متنوع	۶	۱	۳
			تنوع در نوع واحدهای مسکونی متناسب با نیاز کاربران	۲	۲	۶
آسایش		امنیت	حفظ حریم خصوصی	۵	۱	۱
		ایمنی	امنیت فضاهای عمومی	۳	۲	۳
			ایمنی در برابر آتش‌سوزی	۴	۱	۲
	مشارکت اجتماعی		ایمنی در برابر زلزله	۳	۲	۳
			مشارکت در تصمیم‌گیری	۳	۱	۱
			حل مشکلات ذینفعان	۲	۲	۲
		ارتباط آسان و تبادل اطلاعات میان ذینفعان	۳	۱	۱	
سرمایه اجتماعی	انسجام اجتماعی	بهبود فضای جمعی و اجتماعی شدن	۲	۲	۲	

در جدول ۲ این پژوهش، شاخص‌های پایداری اجتماعی به ۱۲ مفهوم و ۴ مقوله طبقه‌بندی شدند. اولین مقوله حاصل شده رضایت و مطلوبیت محیطی است که این مقوله در مجتمع‌های مسکونی به میزان هماهنگی و انطباق شرایط محیط زندگی با نیازها، انتظارات و ترجیحات ساکنان اشاره دارد؛ به گونه‌ای که افراد احساس کنند محیط زندگی‌شان نه تنها نیازهای اساسی آن‌ها را تأمین می‌کند، بلکه به صورت کلی برای آن‌ها دلپذیر، آرامش‌بخش و مناسب است. مقوله بعدی عدالت اجتماعی است و در حقیقت به معنای توزیع منصفانه منابع، فرصت‌ها، خدمات و امکانات میان تمامی ساکنان، بدون تبعیض بر اساس عوامل فردی نظیر طبقه اجتماعی، درآمد، قومیت، جنسیت یا سن است. در یک مجتمع مسکونی عادلانه، همه ساکنان به طور برابر از فضاهای عمومی، خدمات رفاهی، زیرساخت‌های مناسب و امکانات اجتماعی بهره‌مند هستند و تفاوتی در سطح دسترسی یا کیفیت خدمات به دلیل موقعیت مکانی واحد مسکونی، وضعیت اقتصادی خانوار یا سایر عوامل تبعیض‌آمیز وجود ندارد که تحقق این مهم در مجتمع‌های مسکونی، نه تنها موجب کاهش نابرابری‌ها و تعارضات درون مجتمعی می‌شود، بلکه به تقویت و ارتقای پایداری اجتماعی کمک می‌کند.

سومین مقوله در این طبقه‌بندی آسایش است، آسایش در مجتمع‌های مسکونی به حالتی اشاره دارد که ساکنان در آن احساس راحتی، آرامش و رفاه روانی و جسمانی داشته باشند. این مقوله شامل مجموعه‌ای از شرایط و ویژگی‌های محیطی و روانی است که امکان زندگی بدون مزاحمت، تنش یا نگرانی را برای افراد فراهم می‌کند. آسایش در این فضاها به معنای توانایی ساکنان برای انجام فعالیت‌های روزمره خود به شکلی راحت و بی‌دغدغه، در محیطی باکیفیت مناسب و حمایت‌کننده است. آخرین مقوله حاصل شده سرمایه اجتماعی است و به مجموعه روابط، شبکه‌ها، اعتماد متقابل و قواعد مشترکی گفته

می‌شود که بین اعضای یک جامعه یا گروه اجتماعی برقرار است و امکان همکاری و تعامل سازنده را فراهم می‌کند. در بستر مجتمع‌های مسکونی، سرمایه اجتماعی به معنای کیفیت و عمق ارتباطات میان ساکنان، میزان اعتماد اجتماعی و ظرفیت آن‌ها برای مشارکت جمعی در امور مربوط به محیط زندگی‌شان است. در گام ششم به‌منظور کنترل کیفیت و پایایی یافته‌های پژوهش حاضر، از برنامه مهارت‌های ارزیابی حیاتی^۱ استفاده گردید.

گام هفتم در این پژوهش به ارائه نتایج اختصاص دارد. شکل ۳، تصویری کامل از یافته‌های پژوهش است که شامل مقولات و مفاهیم برخاسته از داده‌های کیفی (شناسایی شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی) هست.

شکل ۳. طبقه‌بندی شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی

بحث

در گام پیشین، تحلیل کیفی و طبقه‌بندی داده‌ها به استخراج ۱۲ مفهوم و ۴ مقوله منحصربه‌فرد منجر شد. این مفاهیم و مقولات که برگرفته از شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی هستند، در ادامه به تفصیل توضیح داده می‌شوند.

اولین مقوله حاصل شده از شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی، رضایت و مطلوبیت محیطی بود. رضایت و مطلوبیت محیطی در مجتمع مسکونی به معنای احساس خشنودی و آرامش ساکنان از شرایط کالبدی و محیطی آن است. این موضوع یکی از شاخص‌های مهم کیفیت زندگی شهری محسوب می‌شود و بر سلامت جسمی و روانی افراد تأثیر مستقیم دارد. به بیان دیگر، زمانی که محیط سکونت بتواند نیازها و خواسته‌های افراد را برآورده سازد و شرایطی ایجاد کند که ساکنان احساس خوشایندی داشته باشند، در نظر آنان به‌عنوان فضایی مطلوب و مناسب برای زندگی تلقی خواهد شد و به عقیده صاحب‌نظران تعلق خاطر به محیط مسکونی باعث افزایش کیفیت زندگی می‌شود. بر اساس تحلیل‌های صورت‌گرفته، رضایت و مطلوبیت محیطی به چهار مؤلفه دسته‌بندی شده است؛ مطلوبیت محیط خصوصی، مطلوبیت فضای عمومی، مطلوبیت کالبدی مجتمع مسکونی و حس تعلق به مکان. در تحلیل محتوای کمی انجام شده در این بخش، سه شاخص اصلی پایداری اجتماعی که بیشترین تکرار را داشته‌اند عبارت‌اند از: کیفیت طراحی محیط خصوصی، کیفیت ساخت محیط خصوصی و احترام به ارزش‌های فرهنگی جامعه اطراف. محققان و صاحب‌نظران راهکارهایی را برای بهبود این شاخص‌ها ارائه داده‌اند؛ در زمینه «کیفیت طراحی محیط خصوصی»، پژوهشگران لزوم توجه به مجموعه‌ای از شاخص‌های مربوط به کیفیت فضای

خصوصی و طراحی انعطاف‌پذیر و مبتنی بر نیاز را مهم دانسته‌اند، همچنین رعایت کمیت و ابعاد فضاهای مختلف واحد مسکونی، رعایت اصول اقلیمی، حفظ حریم خصوصی و چشم‌انداز مطلوب نیز باید در این حوزه مورد تأکید قرار گیرد. در شاخص «کیفیت ساخت محیط خصوصی»، شاخص‌های مرتبط با کیفیت و نوع مصالح به همراه جزئیات اجرایی آن، از سوی پژوهشگران مورد توجه قرار گرفته است. به گفته عابد و الزغول، جنبه‌های فیزیکی مسکن تأثیر مستقیم بر پایداری اجتماعی و رفاه انسانی دارند (Abed & Alzghoul, 2023).

درواقع، محیط فیزیکی، برخی فعالیت‌های اجتماعی را امکان‌پذیر کرده و برخی دیگر را تسهیل می‌کند و بنابراین، زمینه‌ای برای ارتقای پایداری اجتماعی فراهم می‌آورد، همچنین کیفیت پایین ساخت‌وساز، سبب کاهش رضایتمندی ساکنان می‌شود؛ زیرا هزینه‌های تعمیرات و نگهداری مسکن را افزایش می‌دهد. شاخص «احترام به ارزش‌های فرهنگی جامعه اطراف»، مطرح‌شده از سوی صاحب‌نظران به اهمیت توجه به سازگاری با هویت محلی و منظر فرهنگی و همچنین عدم آسیب به بافت جامعه اطراف تأکید دارد. برای این شاخص می‌توان پیشنهادهایی از قبیل بهره‌گیری از الگوهای سنتی و بومی منطقه، به‌کارگیری مصالح بومی یا مصالحی مطابق با رنگ و بافت زمینه فرهنگی اطراف، پرهیز از استفاده افراطی از مصالح بیگانه متضاد با بافت موجود و طراحی نماها با ریتمی هم‌خوان با بافت پیرامون را ارائه نمود.

دومین دسته از مفهوم‌سازی شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی در این مطالعه، به مفهوم عدالت اجتماعی اشاره دارد. عدالت در پایداری اجتماعی مسکن، به نحوه توزیع منصفانه منابع، فرصت‌ها، امکانات و خدمات مرتبط با مسکن در میان گروه‌های مختلف جامعه اشاره دارد که درواقع عدالت و توزیع عادلانه مهم‌ترین هدف پایداری اجتماعی در بحث توسعه پایدار است که به کاهش نابرابری‌های طبقاتی می‌انجامد. بر اساس طبقه‌بندی انجام‌شده، مفهوم عدالت اجتماعی از سه جنبه دسترسی‌پذیری، رعایت سرانه عملکردی و برابری اجتماعی قابل‌ارزیابی است. در میان این شاخص‌ها، سه شاخص دسترسی به خدمات عمومی، رعایت سرانه عملکردی واحد مسکونی و طراحی فراگیر متناسب با نیاز کاربران متنوع، با بیشترین فراوانی، مهم‌ترین شاخص‌های موجود در مطالعات پیشین است. جهت ارتقای شاخص عدالت، صاحب‌نظران لزوم دسترسی به خدمات عمومی از قبیل دسترسی به وسایل حمل‌ونقل عمومی، فروشگاه‌ها، مراکز آموزشی و بهداشتی، اماکن مذهبی و فرهنگی، زمین‌های ورزشی، فضای سبز و امکانات اضطراری را از فاکتورهای مهم برقراری عدالت دانسته‌اند. در حقیقت عدم توجه به بحث دسترسی‌پذیری به ایجاد نوعی از فقر و نابرابری در جامعه می‌انجامد. در شاخص بعدی، «رعایت سرانه عملکردی واحد مسکونی»، توجه به رعایت اندازه‌ها در فضاها و تعدادشان و همچنین تراکم جمعیتی در هر فضا و تأمین پارکینگ و انباری اشاره‌شده است. درنهایت، صاحب‌نظران در شاخص «طراحی فراگیر متناسب با نیاز کاربران متنوع»، ضرورت استفاده و دسترسی فضاهای مختلف برای کودکان، سالمندان و معلولان را مهم قلمداد کردند.

مفهوم آسایش سومین مقوله حاصل‌شده از شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی در این تحقیق است. این مفهوم در بُعد پایداری اجتماعی مجتمع مسکونی به مجموعه‌ای از شرایط فیزیکی و روانی اطلاق می‌شود که ساکنان در محیط زندگی خود احساس اطمینان داشته باشند. در حقیقت مسکن مطلوب باید بتواند این مهم را برای افراد تأمین کند. دو مفهوم اصلی در این مقوله، امنیت و ایمنی می‌باشد. امنیت درواقع فرد را در برابر تهدیدات واقعی یا احتمالی، خشونت، جرم، یا اختلالات اجتماعی محافظت می‌کند که جنبه اجتماعی و روانی دارد و ایمنی جنبه فیزیکی و عملیاتی دارد؛ به عبارتی محافظت در برابر خطرات فیزیکی یا حوادث محیطی اطراف است. ارزیابی و رتبه‌بندی شاخص‌ها در این مقوله نشان می‌دهد که در مفهوم امنیت، شاخص حفظ حریم خصوصی و در مفهوم ایمنی، شاخص ایمنی در برابر آتش‌سوزی، مهم‌ترین شاخص‌های مدنظر در تحقیقات پیشین است. امنیت در مجتمع‌های مسکونی، یکی از اقدامات حیاتی به شمار می‌رود که باهدف تضمین ایمنی ساکنان و اموال در این ساختمان‌ها اتخاذ می‌شود (M.Shareef & Ahmed, 2023) و برای تحقق آن تمهیداتی باید اندیشید. از آنجاکه کاهش جرم و ترس از جرم در مجتمع‌های مسکونی برای ساکنان اهمیت دارد، ورودی‌های عمومی این نوع ساختمان‌ها باید تحت کنترل باشند (Maleki et al., 2019). استفاده از دوربین مداربسته، نصب انواع حفاظ، افزایش میزان نورپردازی و روشنایی و آشکارسازی مسیرها و فضاهای عبور، به افزایش امنیت کمک می‌کند. جهت ایمنی در مجتمع‌های

مسکونی، طراحی منطبق با استانداردهای ایمنی در آتش‌سوزی، شامل مسیرهای فرار، درب‌های ضدحریق و اعلام حریق، نورپردازی مناسب فضاهای داخلی و راهروها برای کاهش خطر سقوط یا آسیب، رعایت ابعاد و طراحی ایمن راه‌پله‌ها و آسانسورها برای جلوگیری از حوادث و استفاده از مواد و سازه مقاوم در برابر حوادث طبیعی نظیر سیل و زلزله از راهکارهای مؤثر در این زمینه است.

چهارمین مقوله استخراج‌شده از شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی در این پژوهش، سرمایه اجتماعی هست. سرمایه اجتماعی را می‌توان اعتماد، تعامل، مشارکت و پیوندهای اجتماعی میان ساکنان یک محیط مسکونی تعریف نمود که توجه به آن سبب تقویت پایداری اجتماعی می‌شود. بر اساس دیدگاه عابد و الزغول، سرمایه اجتماعی با قدرت روابط اجتماعی و سطح اعتماد میان ساکنان اندازه‌گیری می‌شود (Abed & Alzghoul, 2023). از طرفی سرمایه اجتماعی بالا می‌تواند سرمایه اقتصادی را نیز تقویت کند و عدم توجه به آن، علی‌رغم صرف هزینه‌های اقتصادی فراوان نیز نمی‌تواند بهبود شرایط زندگی افراد را در پی داشته باشد. سه مفهوم اصلی ذیل این مقوله عبارت‌اند از: مشارکت اجتماعی، تعامل اجتماعی و انسجام اجتماعی. بر طبق تحلیل محتوای کمی صورت پذیرفته در این مقوله، دو شاخص میزان مشارکت در تصمیم‌گیری و ارتباط آسان و تبادل اطلاعات میان ذینفعان، بیشترین تکرار را در مطالعات پژوهشگران داشته‌اند. برای ارتقا و بهبود این شاخص در مجتمع‌های مسکونی می‌توان راه‌حل‌های معمارانه ارائه نمود؛ از جمله طراحی فضاهای عمومی و مشترک مانند سالن اجتماعات برای گردهمایی افراد، برگزاری مراسم‌ها و فعالیت‌های فرهنگی. طراحی بالکن‌ها، تراس‌ها، ورودی‌های نیمه عمومی، ارتباط بصری و تعامل غیررسمی میان واحدها و ساکنان را فراهم می‌کند. فضاهای ملاقات نظیر کافه‌های کوچک در داخل مجتمع، رغبت به گفت‌وگو را میان افراد ایجاد می‌نماید. تعبیه آلاچیق یا نیمکت در فضاهای باز جهت شکل‌گیری روابط صمیمی‌تر میان اهالی پیشنهاد می‌شود. به عقیده ام‌شریف و احمد، وجود فضاهای اجتماعی مناسب برای تعامل در مناطق مسکونی، عاملی کلیدی در تشویق به مشارکت اجتماعی، تقویت توسعه جامعه، ارتقای رفاه و افزایش سطح شادی است (M.Shareef & Ahmed, 2023). به‌طور کلی، تعامل اجتماعی برای سلامت عاطفی افراد ضروری بوده و جزء اساسی محیط‌های مسکونی به شمار می‌رود؛ زیرا به ایجاد حس شناسایی و پیوند عمیق‌تر با مکان کمک می‌کند. تمام این معیارها و رویکردها می‌تواند ارتقای سرمایه اجتماعی و درنهایت تقویت پایداری اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی را در پی داشته باشد.

نتیجه‌گیری

در سال‌های اخیر پایداری اجتماعی به طور عام و پایداری اجتماعی در معماری به طور خاص، به‌عنوان یکی از سه رکن پایداری، به شکل فزاینده‌ای در کشورهای درحال توسعه و توسعه‌یافته موردتوجه قرار گرفته است. علی‌رغم این توجه روزافزون، اما ماهیت وابسته به زمینه آن سبب پراکندگی یافته‌های محققان در معرفی ویژگی‌ها و شاخص‌های پایداری اجتماعی در طراحی مجتمع‌های مسکونی شده است؛ به‌نحوی که هر محقق بستگی به زمینه تحقیق خود شاخص‌های منحصربه‌فردی ارائه نموده است. در جهت رفع شکاف دانشی برشمرده، این تحقیق تلاش داشت تا با بهره‌گیری از رویکرد مرور نظام‌مند فهرستی طبقه‌بندی‌شده از یافته‌های پیشین ارائه دهد؛ براین اساس، پژوهش حاضر با استفاده از روش فراترکیب با رویکرد هفت‌مرحله‌ای سندلوسکی و بارسو که روشی کیفی در تحلیل مطالعات پیشین است، به‌مرور نظام‌مند ادبیات در پایگاه اطلاعاتی اسکوپوس پرداخت.

براین اساس ابتدا غربالگری پژوهش‌های پیشین به ترتیب بر اساس عنوان، چکیده و متن کامل انجام شد و از میان ۲۲۱ پژوهش اولیه، درنهایت ۱۹ عنوان در فهرست نهایی قرار گرفت. سپس شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی استخراج‌شده از این پژوهش‌ها به‌عنوان کدهای باز تعریف شدند. از مجموع ۱۰۰ کد اولیه شناسایی‌شده، کدهای دارای معانی مشابه با یکدیگر ادغام و مواردی که تنها یک فراوانی داشتند، حذف شدند. درنهایت، ۲۳ کد نهایی مبنای تحلیل کیفی واقع شدند. در پی انجام تحلیل کیفی و طبقه‌بندی داده‌ها، ۱۲ مفهوم منحصربه‌فرد استخراج‌شده شامل مطلوبیت محیط خصوصی، مطلوبیت فضای عمومی، مطلوبیت کالبدی مجتمع مسکونی، حس تعلق به مکان، دسترسی‌پذیری، رعایت سرانه عملکردی، برابری اجتماعی، امنیت، ایمنی، مشارکت اجتماعی، تعامل اجتماعی و انسجام اجتماعی، ذیل ۴ مقوله پدیدار شده شامل رضایت

مطلوبیت محیطی، عدالت اجتماعی، آسایش و سرمایه اجتماعی جای گرفتند.

همچنین در ادامه تحلیل محتوای کمی به منظور تعیین اهمیت نسبی شاخص‌های استخراج شده از ادبیات، بر پایه فراوانی تکرار صورت پذیرفت و نتایج نشان داد از میان ۲۳ شاخص شناسایی شده، سه شاخص دسترسی به خدمات عمومی، کیفیت طراحی محیط خصوصی و کیفیت ساخت محیط خصوصی، بیشترین فراوانی تکرار را در پژوهش‌های پیشین به خود اختصاص داده بودند. این امر حاکی از آن است که امکان دسترسی راحت و برابر ساکنان به خدمات عمومی، نحوه طراحی و سازمان‌دهی فضاهای داخلی واحد مسکونی و همچنین توجه به نوع و کیفیت مصالح نقش مهمی در بهبود کیفیت زندگی ساکنین مجتمع‌های مسکونی دارد که از جمله اهداف طراحی پایدار به شمار می‌رود.

پژوهش حاضر اگرچه با مروری جامع و نظام‌مند ادبیات و تحلیل محتوای کمی، توانسته است ضمن همگرایی دیدگاه‌های پراکنده پیشین، فهرستی طبقه‌بندی و رتبه‌بندی شده از شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی طراحی مجتمع‌های مسکونی ارائه نماید، اما همچنان با محدودیت‌هایی روبروست. نخستین محدودیت، به قلمرو مکانی پژوهش برمی‌گردد که محدود به یک پایگاه خاص بود. هرچند پایگاه اطلاعاتی اسکوپوس از پایگاه‌های معتبر علمی به شمار می‌رود و از غنای خوبی برخوردار است، اما گستردگی قلمرو پژوهش به سایر پایگاه‌های اطلاعاتی بین‌المللی می‌تواند به شناسایی فهرستی جامع‌تر از شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی در طراحی مجتمع‌های مسکونی منجر شود و لذا پژوهش‌های آتی می‌توانند از سایر پایگاه‌های اطلاعاتی برای معرفی شاخص‌های ارزیابی پایداری اجتماعی در طراحی مجتمع‌های مسکونی بهره‌گیرند و نتایج خود را با نتایج تحقیق حاضر مقایسه نمایند. دومین محدودیت تحقیق حاضر به مکان گردآوری داده‌ها برمی‌گردد که بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای، نتایج حاصل شد؛ از آنجاکه پایداری اجتماعی مفهومی پویاست و با گذر زمان تغییر می‌کند؛ لذا پیشنهاد می‌شود محققان آتی با بهره‌گیری از پژوهش‌های میدانی و با بهره‌گیری از نظرات خبرگان معماری و شهرسازی، شاخص‌های برآمده از ادبیات را پالایش نمایند.

منابع

- حکمت‌نیا، حسن؛ پاک‌گوهر، علیرضا؛ باقری کشکولی، علی (۱۴۰۰). دستیابی به مسکن پایدار با رویکرد تحلیل شاخص‌های کالبدی، اجتماعی و اقتصادی، مطالعه موردی: شهر سیرجان. *فصلنامه علمی پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری*، ۱۲ (۴)، ۱-۱۸.
<https://doi.org/10.30473/grup.2022.8745>
- کتابچی، عماد؛ مسعود، عاطفه؛ مسعود، محدثه (۱۳۹۷). ارزیابی و سنجش پایداری در مجتمع‌های مسکونی (نمونه موردی: مجتمع مسکونی رضوان بلوار مطهری جنوبی شیراز). *معماری شناسی*، ۱ (۲)، ۱-۱۵. https://memarishenasi.ir/files/cd_papers/r_70_181027143759
- صفرعلی‌زاده، اسماعیل؛ حسین‌زاده، رباب (۱۴۰۲). تحلیل فضایی شاخص‌های مسکن پایدار در کلان‌شهر تهران. *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۲۱ (۲)، ۲۵۷-۲۸۶. <https://doi.org/10.22067/jgrd.2023.82420.1278>
- طاہفی نصرآبادی، مهلا؛ حاتمی‌نژاد، حسین (۱۳۹۷). تحلیلی بر شاخص‌های پایداری مسکن (مطالعه موردی: منطقه یک شهرداری مشهد). *جغرافیا و برنامه‌ریزی*، ۲۲ (۶۶)، ۳۰۷-۳۲۷. https://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article_8572.html

References

- Abed, A., & Alzghoul, O. (2023). Investigating social sustainability in public housing. *Proceedings of the Institution of Civil Engineers-Urban Design and Planning*, 176(3), 106-122. <https://doi.org/10.1680/jurdp.22.00053>
- Ahmad, T., & Thaheem, M. J. (2017). Developing a residential building-related social sustainability assessment framework and its implications for BIM. *Sustainable Cities and Society*, 28(1), 1-15. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2016.08.002>
- Ahamed, A., Haghghi, F., & Boarin, P. (2024, November). Investigating Social Sustainability Dimensions in Social Housing in India. *In The International Conference of Sustainable Development and Smart Built Environments* (pp. 1055-1065). Singapore: Springer Nature Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-96-4051-5_101
- Alaie, A., Yazdanfar, S. A., Norouzian-Maleki, S., & Hosseini, S. B. (2022). Evaluation of studies in the field of social sustainability in housing: a systematic review. *Journal of Housing and the*

- Built Environment*, 37(4), 2179-2214. <https://doi.org/10.1007/s10901-022-09946-0>
- Amirjani, R., Tabrizi, N., & Kashi, S. M. H. (2025). Uncovering Key Components of Semi-Public Spaces in Multi-Unit Residences for Enhancing Social Sustainability. *Sustainable Cities and Society*, 121(4), 106155. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2025.106155>
- Azizibabani, M., Bemanian, M., & Yeganeh, M. (2021). Investigation of the effects of applying social sustainability components on residential satisfaction. *Journal of Sustainable Architecture and Civil Engineering*, 29(2), 49-61. <https://doi.org/10.5755/j01.sace.29.2.29217>
- Díaz-López, C., Serrano-Jiménez, A., Barrios-Padura, Á., & Rosa-Jiménez, C. (2025). Enhancing Public Social Housing Management: A Level (s)-Based Approach for European Sustainability Goals. *Environmental Development*, 55(3), 101220. <https://doi.org/10.1016/j.envdev.2025.101220>
- Ebbini, G. W., & Bleibleh, S. (2024). GROW-J: an empirical study of social sustainability, sense of place, and subjective well-being in Jordanian housing development. *Frontiers in Sustainable Cities*, 6, 1448061. <https://doi.org/10.3389/frsc.2024.1448061>
- Faraji, A., Rashidi, M., Rezaei, F., & Rahnamayiezekavat, P. (2023). A Meta-Synthesis Review of Occupant Comfort Assessment in Buildings (2002–2022). *Sustainability*, 15(5), 4303. <https://doi.org/10.3390/su15054303>
- Fatourehchi, D., & Zarghami, E. (2020). Social sustainability assessment framework for managing sustainable construction in residential buildings. *Journal of Building Engineering*, 32(6), 101761. <https://doi.org/10.1016/j.jobe.2020.101761>
- Hekmatnia, H., Pakgohar, A., & Bagheri Kashkouli, A. (2022). Achieving sustainable housing through the analysis of physical, social, and economic indicators: A case study of Sirjan City. *Journal of Urban Ecology Researches*, 12(4), 1–18. <http://doi.org/10.30473/grup.2022.8745> (In Persian)
- Janjua, S. Y., Sarker, P. K., & Biswas, W. K. (2020). Development of triple bottom line indicators for life cycle sustainability assessment of residential bulidings. *Journal of Environmental Management*, 264(12), 110476. <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2020.110476>
- Janssens, B., & van Dorst, M. J. (2012). Ecological building design measures as a powerful leverage for social sustainability and vice versa: A ‘real-life’ perspective from grouped housing projects. In *Proceedings of the 28th Conference Opportunities, Limits & Needs Towards an Environmentally Responsible Architecture* (pp. 1–6). Centro de Investigación de la Arquitectura y la Ciudad. <https://www.scopus.com/pages/publications/84886774078?inward=>
- Karji, A., Woldesenbet, A., Khanzadi, M., & Tafazzoli, M. (2019). Assessment of social sustainability indicators in mass housing construction: a case study of Mehr housing project. *Sustainable Cities and Society*, 50(7), 101697. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2019.101697>
- Ketabchi, E., Masoud, A., & Masoud, M. (2018). Evaluation and measurement of sustainability in residential complexes: A case study of the Rezvan residential complex, Mat Taheri South, Shiraz. *Memarshenasi (Journal of Architecture and Urban Studies)*, 1(2), 1-15. https://memarishenasi.ir/files/cd_papers/r_70_181027143759 (In Persian)
- Leary, H. Walker, A. (2018). Meta-analysis and meta-synthesis methodologies: Rigorously piecing together research. *Tech Trends*, 62(5), 525-534. <https://doi.org/10.1007/s11528-018-0312-7>
- Maleki, B., Rubio, M. D. M. C., Hosseini, S. M. A., & De La Fuente Antequera, A. (2019). Multi-criteria decision making in the social sustainability assessment of high-rise residential buildings. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 290(1), p. 012054. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/290/1/012054>
- Mateus, R., & Bragança, L. (2011). Sustainability assessment and rating of buildings: Developing the methodology SBToolPT–H. *Building and Environment*, 46(10), 1962-1971. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2011.04.023>
- M.Shareef, O. S., & Galal Ahmed, K. (2023). From single-to multi-family public housing: Analyzing social sustainability aspects of recent designs in the UAE. *Social Sciences*, 12(9), 513. <https://doi.org/10.3390/socsci12090513>

- Odum, C. O., Onyebueke, V. U., & Ibem, E. O. (2024). Social sustainability in public housing: insight from social network analysis of recent residential developments in Enugu, Nigeria. *Housing Studies*, 40(11), 2307-2334. <https://doi.org/10.1080/02673037.2024.2392698>
- Oyebanji, A. O., Liyanage, C., & Akintoye, A. (2017). Critical Success Factors (CSFs) for achieving sustainable social housing (SSH). *International Journal of Sustainable Built Environment*, 6(1), 216-227. <https://doi.org/10.1016/j.ijbsbe.2017.03.006>
- Poorisat, T., Aigwi, I. E., Doan, D. T., & GhaffarianHoseini, A. (2024). Unlocking the potentials of sustainable building designs and practices: A Systematic Review. *Building and Environment*, 266(20), 112069. <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2024.112069>
- Rid, W., Lammers, J., & Zimmermann, S. (2017). Analysing sustainability certification systems in the German housing sector from a theory of social institutions. *Ecological Indicators*, 76(5), 97-110. <https://doi.org/10.1016/j.ecolind.2016.12.022>
- Rivai, F. R., Rohman, M. A., & Sumantri, B. (2023). Assessment of social sustainability performance for residential building. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 19(1), 2153575. <https://doi.org/10.1080/15487733.2022.2153575>
- Rivai, F. R., & Rohman, M. A. (2020, September). A framework for mapping stakeholders interests related social sustainability in residential building. *In IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*, 930(1), p. 012003. <https://doi.org/10.1088/1757-899X/930/1/012003>
- Saarani, P. S. N., Abdul Tharim, A. H., Che Ahmad, A., & Mohamed Salleh, R. (2022). A Systematic Literature Review (SLR) on the strategies of managing waste in relative to Green Building (GB) practice. *Pertanika J. Sci. Technol*, 30(2), 1363-1380. <https://doi.org/10.47836/pjst.30.2.28>
- Safaralizadeh, E., & Hoseinzadeh, R. (2023). Spatial analysis of sustainable housing indicators in the Tehran metropolis. *Journal of Geography and Regional Development Research*, 21(2), 257–286. <https://doi.org/10.22067/jgrd.2023.82420.1278> (In Persian)
- Sandelowski, M. & Barroso, J. (2007). *Handbook for Synthesizing Qualitative Research*. Springer Publishing Company, New York. <https://parsmodir.com/wp-content/uploads/2020/03/MetaSynBook.pdf>
- Sharafeddin, A., & Arocho, I. (2022). Toward sustainable public housing: A comparison of social aspects in public housing in the United State and Libya. *Habitat International*, 122(4), 102513. <https://doi.org/10.1016/j.habitatint.2022.102513>
- Sharif, A. A. (2025). A framework for social sustainability on the building level: a contextual approach. *Construction Innovation*, 25(3), 710-731. <https://doi.org/10.1108/CI-11-2022-0288>
- Stender, M., & Walter, A. (2018). The role of social sustainability in building assessment. *Building Research & Information*, 47(5), 598-610. <https://doi.org/10.1080/09613218.2018.1468057>
- Tayefi Nasrabadi, M., & Hateminejad, H. (2019). An analysis of housing sustainability indicators (Case study: District 1 of Mashhad Municipality). *Journal of Geography and Planning*, 22(66), 307–327. https://geoplanning.tabrizu.ac.ir/article_8572.html (In Persian)
- Wei, Z., & Chen, T. (2023). Review on social sustainability of subsidized housing estates in China and its planning strategy: Towards an analytical framework. *In Proceedings of the International Conference on Construction and Real Estate Management (ICCREM 2023)* (pp. 323–336). American Society of Civil Engineers (ASCE). <https://doi.org/10.1061/9780784485217.032>
- Zimmer, L. (2006). Qualitative meta-synthesis: a question of dialoguing with texts. *Journal of Advanced Nursing*, 53(3), 311-318. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2006.03721.x>

